

ZAMONAVIY DAVRDA MEDIATA'LIMNI TASHKIL ETISHNING SAMARALI MODELLARI

Djumanov Xojiakbar Dospulatovich

ABSTRACT

Maqolada mediata'lim modellari haqida ma'lumotlar berilgan, mediata'lim vositalari, modellarining mazmun-mohiyati, ahamiyati ochib berilgan. Mediata'limi zamonaviy davrda ta'limning ajralmas qismi bo'lib borayotganligi shunga muvofiq mediata'lim modellarini tanlash, takomillashtirish va ta'limni yanada mazmunli va samarali tashkil etish masalalari tahlil qilingan va bu borada taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mediata'lim modeli, Internet, multimedia, taqdimot

Zamonaviy dunyoni ommaviy axborot vositalarisiz tasavvur qilish qiyin. Ommaviy axborot vositalari (keyingi o'rinlarda OAV, unga an'anaviy ravishda bosma nashrlar, matbuot, televidenie, kino, radio, ovoz yozish va Internet tarmoqlari kiradi) so'nggi yarim asrda insoniyat hayotida alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari butun sayyoramizdagi odamlar hayotidagi eng muhim sohalardan biridir. Mediata'lim OAVlarini o'rganish va uning yordamida mavmunli va samarali ta'limni tashkil etish tushuniladi.

Mediata'limning ta'lim tizimidagi ahamiyati katta. Axborot texnologiyalarini rivojlantirish jarayonida o'rta ta'lim muassasalari ham rivojlanmoqda. O'z navbatida o'qituvchi ham rivojlanayotgan davlatlar qatorida o'z-o'zini rivojlantirish, darsda qo'llaniladigan multimedia vositalari sifatini oshirish borasida bir joyda turmasligi kerak. Multimedia loyihalari bolalarning ongini kengaytirib, darsni har tomonlama boyitadi¹.

Hozirgi kunda har bir bolaning Internetga ulangan zamonaviy telefoni bo'lib, barcha ma'lumotlar bolalar qo'lida bo'lgan sinfda ularni o'ziga jalb qilish juda qiyin bo'ladi. O'qituvchining darsga tayyorgarlik ko'rishga malakali yondashishi bilangina o'quvchilarni o'ziga va fanga jalb qila oladi va agar ta'lim muassasalari zamonaviy texnik jihozlarga ega bo'lsa, bu juda oddiy va qiziqarli mashg'ulotga aylanadi.

Mediata'limning muhim komponentlari quyidagilardir:

¹ Духтаева А., Мультимедийные проекты как способ повышения медиаграмотности учеников средней общеобразовательной школы. Под ред. В. В. Тулупова. – Воронеж: Кварта, 2016. – С. 28.

Multimedia - zamonaviy texnik va dasturiy vositalardan foydalangan holda interaktiv dasturiy ta'minot nazorati ostida vizual va audio effektlarning o'zaro ta'siri bo'lib, ular matn, ovoz, grafik, fotosuratlar, videolarni bitta raqamli tasvirda birlashtiradi. Multimedia texnologiyalari o'quv jarayonini boyitadi, uni yanada samaraliroq qiladi, o'quvchining ko'pchilik hissiy komponentlarini o'z ichiga oladi.

Taqdimot (prezentatsiya) - multimedia loyihalarining eng keng tarqalgan turlaridan biri bo'lib, u nafaqat quloq orqali ma'lumotni idrok etish, balki bolalarning vizual funksiyasidan foydalanish imkonini beradi, bu esa ularga ma'lumotni tezroq qabul qilish imkonini beradi. Vizualizatsiya yangi materialni tushuntirishda juda muhim nuqtadir. Bunday taqdimotlar og'zaki va vizual-sensorli ma'lumotlarni birlashtirishga imkon beradi, bu esa o'quvchilarni rag'batlantirishga, o'rganish uchun haqiqiy muhitni yaratishga yordam beradi. Shunday qilib, interfaollik orqali darsda multimediyadan foydalanganda o'quvchining ishtiyoqi kuchayadi, uning bilish faolligi ham ongli, ham ongosti darajasida faollashadi.

Shu bilan birga, mediata'limda muhim bo'lgan terminlar bor bo'lib ular quydagilardir:¹

Ommaviy axborot vositalari (Media): U barcha zamonaviy aloqa vositalarini o'z ichiga oladi: televizor, kino, video, radio, fotografiya, reklama, gazeta va jurnallar, yozib olingan musiqa, kompyuter o'yinlari va Internet.

Muloqot (Communication): Bu odamlar o'rtasida har xil ma'lumotlar, his-tuyg'ular va fikrlar almashinuvi va ma'lumotlardan umumiy foydalanishdir.

Mediasavodxonligi (Media Literacy): Turli xil yozma va yozilmagan formatlarda (televidenie, video, kino, reklama, internet va boshqalar) xabarlariga kirish, tahlil qilish, baholash va uzatish qobiliyati sifatida ta'riflanadi.

Audio-vizual vositalar (Audio-visual Media): Bu mos materialga yozib olingan, bir vaqtning o'zida ko'z va quloqqa murojaat qiladigan tovush bilan birga keladigan o'zaro bog'liq tasvirlar seriyasidir. Masalan; kinofilmlar, audio slayd taqdimotlari, radio va televidenie eshittirishlari, fotografiya va grafikalar, video o'yinlar, CD ROM va multimedia va boshqalar.

Axborot savodxonligi (Information Literacy): Axborotning mavjudligi, uning kimligi, qayerda, qanday, nimaga va qanday formatda ishlab chiqarilganligidan xabardor bo'lishdan boshlab; unga qanday kirish mumkin; eng muhimi, undan qanday foydalanishni bilishni o'z ichiga oladi.

Raqamli savodxonlik (Digital Literacy): Internetdan nafaqat ma'lumot izlash / olish uchun, balki xarid qilishdan tortib ovoz berishgacha bo'lgan shaxslarning barcha harakatlari uchun ham foydalanish mumkinligini anglatadi.

¹ Федоров А.В. Медиаобразование: история и теория. М.: МОО "Информация для всех", 2015.

Kompyuter savodxonligi (Computer Literacy): Bu kompyuterdan foydalanish qobiliyati. Shu bilan birga, kompyuter savodxonligini turli maqsadlarga erishish uchun kompyuter va dasturlarni boshqarish qobiliyati, turli xil kompyuter ilovalaridan foydalanish qobiliyati, kompyuterning shaxs va jamiyatga iqtisodiy, psixologik va ijtimoiy ta'sirini tushunish, axborot olish, muloqot qilish va muammolarni hal qilish uchun kompyuterdan foydalanish qobiliyati deb ta'riflash mumkin.

Media matn (Media text) - ommaviy axborot vositalari ishlab chiqarishning o'ziga xos natijasi - ommaviy axborot vositalarining har qanday shakli va janrida (gazeta maqolasi, teleko'rsatuv, videoklip, film va boshqalar) taqdim etilgan xabar. Ommaviy axborot vositalari matnini baholash mezonlari sifatida idrok birliklarining emotsional-semantik munosabati, ular o'rtasidagi assotsiativ va semantik bog'lanish hissi natijasida ma'noni shakllantirish ko'nikmalari hisoblanadi.

Media tili (Media language) - bu muayyan media matnlarni yaratishda qo'llaniladigan ekspressiv vositalar va usullarning yig'indisidir.

Mediata'lim metodologiyasi (Media education methodology) - bu ta'lim mazmuni va o'qituvchi va o'quvchi faoliyati nuqtai nazaridan, o'zgaruvchanlik, improvizatsiya, o'qitish va o'qitishning dialogik shakli va tarkibiy qismlarga qo'yiladigan talablarni hisobga olgan holda media madaniyati asoslarini o'qitish jarayonidir.

Media ta'lim usullari (Methods of media education) - bu o'qituvchi va talabaning ish usullari bo'lib, ular yordamida media ta'lim maqsadlariga erishiladi. Tipik usullar: og'zaki (hikoya, ma'ruza, suhbat, o'zaro boyituvchi dialog, muhokama, tahlil, muhokama va boshqalar); vizual (audivizual materialni ko'rish), reproduktiv, tadqiqot, evristik, muammoli, o'yin (media matnini yaratuvchilarning badiiy va ijodiy faoliyatini modellashtirish, improvizatsiya va boshqalar); Bu metodlar quyidagi didaktik tamoyillarga asoslanadi: o'quv jarayonida ijodiy shaxsning ijtimoiy-madaniy rivojlanishi, ilmiy xarakter, tizimli va qulay o'rganish, nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlik, ko'rinish, auditoriya faolligi, ta'limdan mustaqil o'rganishga o'tish, o'rganishni atrofda voqelik bilan bog'lash, ijobiy hissiy fon, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish.

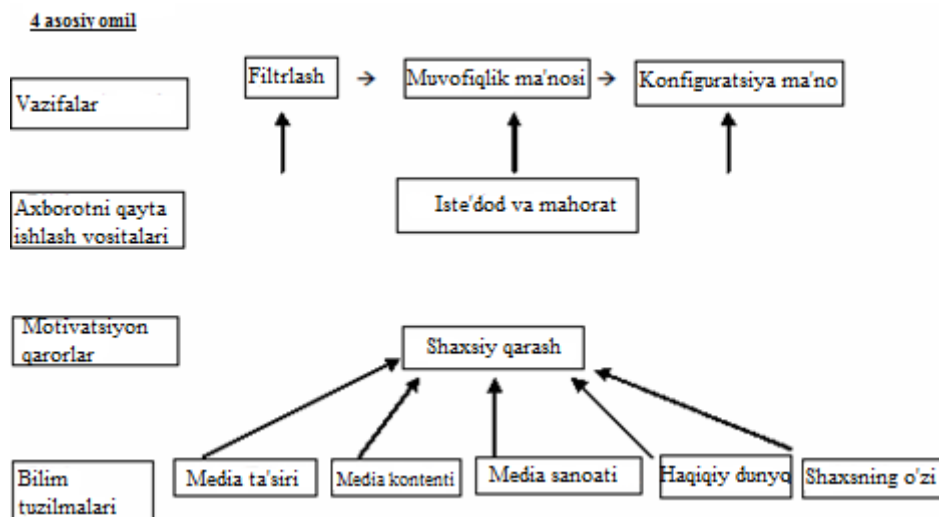
O'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish uchun media-ta'lim insonning jamiyat bilan o'zaro munosabatlarining asosiy yo'nalishlarini qamrab oladigan tizimni shakllantirishi kerak. Bu hududiy ommaviy axborot vositalarining yaxlit tizimini shakllantirish doirasida amalga oshirilishi kerak, bu esa jamoatchilik va ommaviy axborot vositalarining ta'lim maqsadlari bilan doimiy aloqada bo'lishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bunday tizim nafaqat maktab va kasb-hunar ta'limi ta'lim muassasalari,

balki keng jamoatchilik bilan ham professional jurnalistlar va jurnalistika bo‘limlari o‘rtasida o‘zaro aloqa o‘rnatish uchun joy yaratishi kerak.¹

Media savodxonligi bilan bog‘liq turli modellar ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, olib borilgan tadqiqotlarga muvofiq bu sohada xorijda qilingan va keng tarqalgan uchta quyidagi model haqida gapirish mumkin:

1. Jeyms V. Potterning kognitiv media savodxonligi modeli
2. Rik Shepherdning tanqidiy media ta‘lim modeli
3. J. Frensis Devisning Media ta‘lim dasturlarining nazariy kelib chiqishi

1-sxema. Potterning kognitiv media savodxonligi modeli²

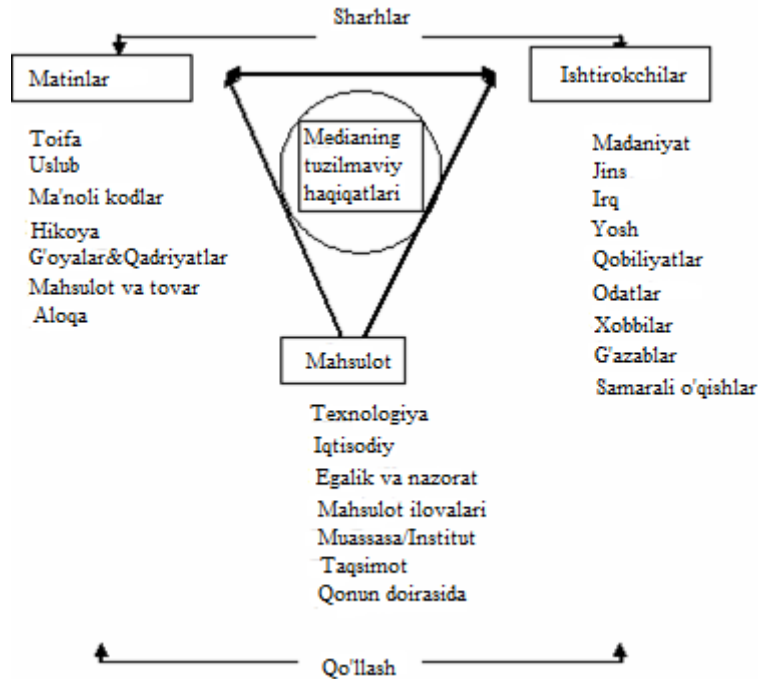
1-sxemada ko‘rsatilgan, kognitiv mediasavodxonlik modeli axborotdan ko‘proq ongliroq foydalanishni va ma‘rifatga ko‘proq tayyorgarlikni talab qiladi. Media savodxonligi modeli to‘rtta asosiy omilni ta‘kidlaydi. Asosiy omil - bu bilim tuzilmalari. Ushbu omillar bilan shaxsiy nuqtai nazar rivojlanadi va asosli qarorlar qabul qilinadi. Uchinchi omil - axborotni qayta ishlash vositalariga ega bo‘lgan shaxsning qobiliyatlari va ko‘nikmalari. To‘rtinchi omil filtrlash, moslashish ma‘nosi va nihoyat, o‘z qobiliyat va malakalariga mos ravishda tuzilish ma‘nosi bilan tugaydi.

2-sxema. Shepherdning tanqidiy mediata‘limi modeli³

¹ Астафуров И. Система медиаобразования, направленная на взаимодействие с широкой общественностью. Медиаобразование: опыт и перспективы. Под ред. В. В. Тулупова. – Воронеж: Кварта, 2016. – С. 8.

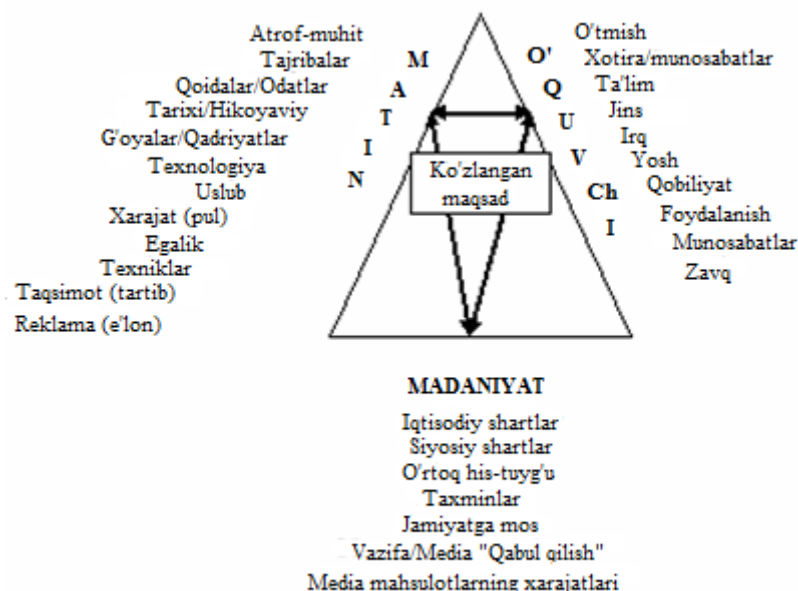
² Potter W. J., Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach, Sage publication, 2004, p.69.

³ Shepherd R., A Critical Framework for Media Education, 1992, http://www.media-awareness.ca/english/resources/educational/teaching_backgrounders/media_literacy/perfect_curriculum_1.cfm, p.3.

2-sxemada keltirilgan tarkib uchta keng sohaga tegishli. Bularga o'quvchilarga ommaviy axborot vositalarini sharhlashga yordam beradigan savollar kiradi. Matn maydoni, mafkuraviy tuzilishi va uslubi; Ishtirokchilar sohasi jismoniy va hissiy xususiyatlarni va nihoyat, mahsulot sohasida texnologiya, narx va qonunga muvofiqlik kabi atamalarni qamrab oladi.

3-sxema. J. Frensis Devisning modeli¹

¹ Davis J. F., Media Literacy: From Activism to Exploration Background Paper for the National Leadership Conference on Media Literacy, 1992, http://medialit.org/reading_room/pdf/357_AspenBkgnd_Davis.pdf

3-sxemada ko'rsatilgan model esa uch qismdan iborat tuzilishga ega. Ushbu bo'limlar matn, o'quvchi va madaniyat sifatida belgilanadi. Matn bo'limi matnlarning mazmuni, tuzilishi va uslubini, o'quvchi bo'limi o'quvchining o'tmishdagi hayotini, jismoniy va hissiy xususiyatlarini, madaniyat bo'limi esa madaniyat tomonidan shakllantirilgan siyosiy sharoitlarni va umumiy qarorlarni belgilaydi.

MDHda va ayniqsa, Rossiyada ishlab chiqilgan modellar ham muhim ahamiyatga ega. Jumladan, A.V.Sharikov media-ta'lim modeli "pedagogik nazariya va amaliyotda o'ziga xos va avtonom bilim sohasining bir qismi sifatida qaraladigan zamonaviy ommaviy kommunikatsiya vositalarini o'zlashtirish nazariyasi va amaliy ko'nikmalarini o'rgatish, boshqa bilim sohalari, masalan, matematika, fizika, geografiya va hokozolarni o'qitishda qo'llanmalardan foydalanishdan farqlanishi kerak, dep biladi. Shundan kelib chiqib tadqiqotchi media-ta'lim modelini madaniy va ijtimoiy komponentlarga ajratadi. A.V.Sharikov kontseptsiyasiga ko'ra, kulturologik komponent (media madaniyatining rivojlanishi natijasida media-ta'limga bo'lgan ehtiyoj) va sotsiologik komponent (pedagogikada ommaviy axborot vositalarining ijtimoiy rolining ahamiyatini anglash) asosiy qoidalarni belgilaydi. Media-ta'limning sotsial-madaniy nazariyasi: 1) OAVning rivojlanishi tabiiy ravishda yangi OAVning paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lib, har bir yangilik maxsus kasbiy ta'limning paydo bo'lishi zarurligiga olib keladi; 2) media auditoriyasining ommaviyligini hisobga olgan holda, mutaxassislar, birinchi navbatda, maxsus media fanlari o'qituvchilari kengroq aholiga OAV tilini o'rgatishlari zarur; 3) bu tendentsiya jamiyatning OAVning rolining tobora kuchayib borayotgan ta'siridan xabardor bo'lishi va buning natijasida media-ta'lim jarayonini yanada rivojlantirishda media-pedagoglarni ishontirishi sababli kuchayib bormoqda.¹

Umuman olganda, mediata'limi borasida ko'plab yangi modellar yaratilmoqda, bu mediani rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib, yangi turdagi media dasturi va vositalari chiqishi bilan uning madaniy, ijtimoiy jihatlari, texnik yo'nalishlari, metod va metodologilari va jamiyat uchun ahamiyati o'rganilmoqda.

Xulosa qiladigan bo'lsak, zamonaviy davrda mediata'lim keng qamrovli yo'nalish bo'lib, barcha sohalarda bo'lgani kabi ta'lim muassasalarida ham muhim o'ringa ega. Ta'limni tashkil etishda media vositalarisiz mazmun-mohiyatli dars o'tib bo'lmaydi. Zamonaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan ta'lim jarayonlariga ta'sir qiluvchi omillar ham ko'paymoqda. Bir tomondan OAVlari orqali dars o'tish yanada qiziqarli, mazmunli va samarali bo'layotgan bo'lsa, boshqa tomondan, yoshlarni butun ma'lumotlar oqimidan to'g'risini tanlashi va yolg'on qadriyatlar va yangiliklarga ergashmasligi uchun media savodxonligiga ega bo'lishi kerak.

¹ Manba: Федоров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика. – Ростов: ЦББП, 2001. – С.154-163.

Shunday qilib, zamonaviy maktab multimedia loyihalari bilan boyitilgan darslarga alohida e'tibor qaratishi kerak. Ular o'quvchilarning darsdagi ishtiyoqini oshirishga yordam beradi, ularning bilim faolligini faollashtiradi, zamonaviy dunyoda juda muhim bo'lgan media savodxonligini tarbiyalashga yordam beradi. Ommaviy axborot vositalari, Internet, ijtimoiy tarmoqlar har kuni tushunish va tahlil qilish kerak bo'lgan katta hajmdagi ma'lumotlarni tarqatadi. Ommaviy axborot vositalaridan xabardor shaxsni yetishtirgan maktab butun jamiyat taraqqiyoti sari katta qadam tashlaydi.

Umuman olganda, mediata'lim ta'limni tashlik etishning eng muhim va mazmunli turi bo'lib, mediasavodxonlik orqali bilim va dunyoqarashni kengaytirish, fanlarni o'zlashtirishda qiziqarli kontent yaratish, audiovizual, taqdimot va boshqa multimedialardan keng foydalanish, axborot olish va axborotlarni saralay olish, tahlil qilish, salbiy axborotlarga qarshi o'quvchida immunitetning shakllanishi, media matnlar tayyorlash va yetkazishni bilish, ta'sir ko'rsata olish va boshqa vazifalarni o'rganishni o'z ichiga oladi.

Mediata'lim borasida ko'plab nazariyalar, modellar va yondashuvlar ishlab chiqilgan va ular yordamida mediata'limni tashkil etish yanada oson va tushunarli bo'lmoqda. Shu bilan birga, texnologiyalarning tez sur'atlarda yangilanishi bilan yangi mediata'limga ehtiyoj paydo bo'lmoqda. Eng muhimi shundaki, umumta'lim muassasalari uchun qaysi mediata'lim ahamiyatli, kerakli va samarali ekanligini aniqlab olishdan iboratdir. Bu uchun ikki omilga e'tibor qaratish lozim. Birinchisi, o'qituvchi va o'quvchilarning mediasavodxonligini oshirish, ikkinchisi, multimedia vositalari va taqdimotlar yordamida darsni qiziqarli, mazmunli va samarali tashkil etishini ta'minlashdir. Mediata'lim modellari mediata'limni tashkil etishni yanada takomillashtiradi va uni rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Davis J. F., Media Literacy: From Activism to Exploration Background Paper for the National Leadership Conference on Media Literacy, 1992, http://medialit.org/reading_room/pdf/357_AspenBkgnd_Davis.pdf
2. Potter W. J., Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach, Sage publication, 2004.
3. Shepherd R., A Critical Framework for Media Education, 1992, http://www.media-awareness.ca/english/resources/educational/teaching_backgrounders/media_literacy/perfect_curriculum_1.cfm.
4. Астафуров И. Система медиаобразования, направленная на взаимодействие с широкой общественностью. Медиаобразование: опыт и перспективы. Под ред. В. В. Тулупова. – Воронеж: Кварта, 2016.

5. Духтаева А., Мультимедийные проекты как способ повышения медиаграмотности учеников средней общеобразовательной школы. Под ред. В. В. Тулупова. – Воронеж: Кварта, 2016.
6. Федоров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика. – Ростов: ЦВВР, 2001.
7. Федоров А.В. Медиаобразование: история и теория. М.: МОО «Информация для всех», 2015.